

K OTÁZKE PŮVODU A DATOVANIU VČASNOSTREDOVEKÝCH JEDNODIELNYCH ZUBADIEL

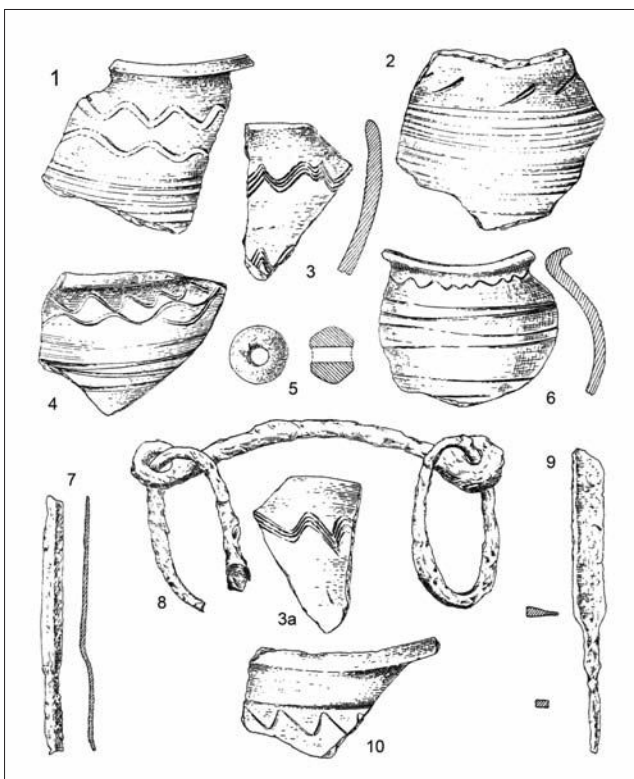
GABRIEL NEVIZÁNSKY

Keywords: Southwest Slovakia, 10th century, Old Magyar Culture, horse bit, belt fitting

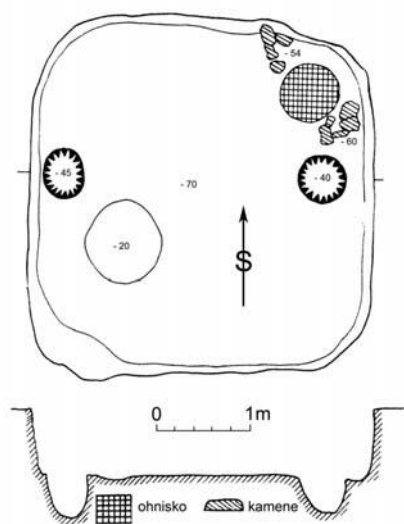
Abstract: *On the origin and dating of early medieval unjointed bits.* Detailed analysis of an unjointed bit from the Bajč – Vlkanovo site, which is dated to the 10th-11th centuries according to analogies from funerary assemblages in Transylvania. This find may be linked with the arrival of some small groups of Pechenegs, who are also mentioned in historical sources, in the surroundings of Dvory nad Žitavou. We also pay attention to several unpublished belt fittings of Old Magyar origin.

V roku 1964 uverejnil A. Točík (Točík 1964, 68, tab. 39: 8) z lokality Bajč-Vlkanovo železné zubadlo s jedným oblúkovite prehnutým ramenom dl. 15 cm, ktorého konce prechádzajú v krúžky. V nich boli upevnené oválne krúžky o priemere 7 cm. Celková dĺžka zubadla dosahuje 29 cm (obr. 1). Sledovaný predmet sa odkryl počas záchranného výskumu polykulturného sídliska na mieste výstavby novej tehelne, v katastri obce Bajč, miestna časť Vlkanovo, okr. Komárno. Zubadlo sa našlo vo výplni chaty – polozemnice 10, ktorá obsahovala keramické fragmenty, železný nožík a zvieracie kosti. Chata mala tvar štvorca so stranami dlhými 360cm a zaoblenými rohmi. Steny boli mierne zošíkmené. Hĺbka objektu sa pohybovala cca 70-75 cm. Orientácia Z-V. V strede západnej a východnej steny sa zistili jamy po koloch nosnej konštrukcie sedlovej strechy. Kolová jama v západnej časti bola kruhová, ø. 44 cm, hl. 45 cm; kolová jama vo východnej časti bola od okraja dna chaty vzdialená 20 cm, mala kruhový tvar, pr. 50 cm, hl. 40 cm. Obe jamy sa smerom ku dnu zužovali. V juhovýchodnej časti bola v dne chaty tzv. pracovná jama (ø. 80 cm, hl. 20 cm; v jej výplni sa nenašiel žiaden črepový materiál. V severovýchodnom rohu bola hlinená pec, z ktorej sa zachoval rovný estrich približne kruhového tvaru o s ø. 60 cm. V jeho okolí sa našli zhľuky kameňov, spráše a mazanice z deštrukcie klenby (obr. 2). Autor výskumu uvedený objekt dotal do 9.-10. storočia (Točík 1964, 67, obr. 76). Na inom mieste však bez uvedenia konkrétnych analogických nálezov a odvolávajúc sa na práce J. Eisnera, B. Szókeho a Z. Váňu píše o zmienenom zubadle iba toľko, že sa nevybočuje z rámca nálezov z druhej polovice 9. storočia (Točík 1964, 18, 172, pozn. 105 a 194). Väčšina publikovaných keramických nálezov z chaty 10 však podľa dnešného stavu bádania je charakteristická skôr pre 10. prípadne 11. storočie ako už v minulosti poukázal na to k. Mesterházy (Mesterházy 1983, 151). Podobne aj chaty s s hlinenou kopulovitou pecou v rohu na južnom Slovensku a inde sú príznačné najskôr pre obdobia 10.-11. storočia. Zubadlu z Bajču-Vlkanova sa neskôr venoval A. Ruttkay (Ruttkay 1976) vo svojej monografii a zbraniach a jazdeckom výstroji. Sledovaný nález prezentuje vo typologickej schéme včasnostredovekých zubadiel ako jediný artefakt zastupujúci typ III. Jeho pôvod však nehľadá v domacom prostredí, ale poukazuje na analogické nálezy z územia južných oblastí niekdajšieho ZSSR obývanými súdobými nomádskymi spoločenstvami (Ruttkay 1966, 358, obr. 75).

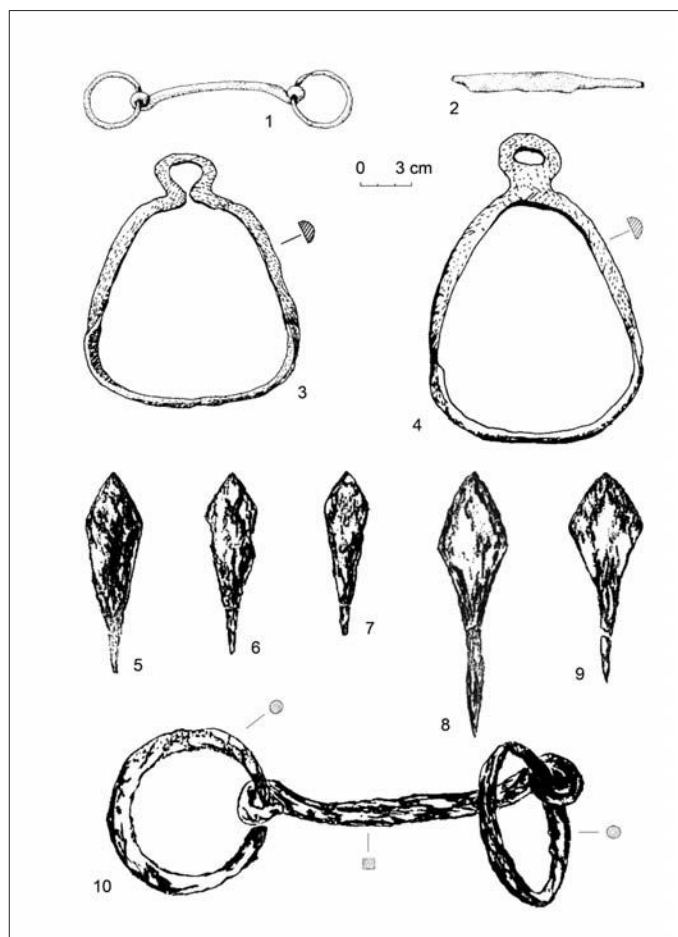
Nové informácie o jednodielnych zubadlách pri niesla monografická práca E. Gálla (Gáll 2013) venovaná staromaďarským pohrebiskám z územia Sedmohradska, Partiuma a Banátu. Autor uvedenej publikácie uverejňuje z historického územia Sedmohradska až štyri jednodielne zubadlá z lokalít Alba Iulia a Orăștie, z ktorých dve aj vyobrazuje (obr. 3).

Obr. 1 Bajč, časť Vlkanovo, okr. Komárno. Výber nálezov z chaty 10 (Točík 1964).

Obr. 2 Bajč, časť Vlkanovo, okr. Komárno. Pôdorys chaty 10 (Točík 1964).

Obr. 3 Hore nálezy zo staromaďarského jazdeckého hrobu 15 z lokality Alba Iulia, jud. Alba; dole nálezy z hrobu 6 z pohrebiska v Orăștie, jud. Hunedoara (Gáll 2013).

Na prvej lokalite ležiacej v katastri mesta Alba Iulia (județul Alba), v polohe Stația de Salvare v jazdeckom hrobe 15 pohrebiska č. III. sa našlo jednodielne zubadlo spolu s nožíkom a dvoma strmeňmi staromaďarskej proveniencie. Ďalšie analogické zubadlo uvádza ešte aj z hrobu 20, ktoré však nezobrazuje (Gáll 2013, 191, tab. 81: 1). Na sledovanom pohrebisku v Alba Iulia, doteraz len čiastočne publikovanom, bolo preskúmaných cca 1195 hrobov, z toho 9 jazdeckých, ktoré sú datované do 10.-11. storočia. Najmladšie hroby nekropoly obsahovali v hrobe 280 mincu Aba Samuela (1044-1046) a v hrobe 282 dva denáre a Ondreja I (1046-1060).

Ďalšia lokalita s dvoma nálezmi jednodielneho zubadla je Orăștie (județul Hunedoara), poloha Dealul Pemilor X2. Na druhej vyššej terase rieky Mureș, v blízkosti hradskej DN7 doteraz odkryli 71 staromaďarských hrobov, z nich doteraz 11 publikovali. V mužskom hrobe 6 popri piatich romboidných a deltoidných hrotov striel šípů, našli pri chodidle pravej nohy železné jednodielne zubadlo s dl. 18,7 cm s bočnými krúžkami o \varnothing 6,9 cm. Podobné zubadlo pochádza aj z hrobu 26 (Gáll 2013, 466, 471, tab. 253: 6). Uvedené dva hroby, ktoré sú datované do druhej polovice 10. storočia sa odkryli v západnej okrajovej časti nekropole. E. Gáll (Gáll 2013, 471) sa domnieva, že sledované hroby môžu patriť populácii, ktorá sa sem prisťahovala z východnej Európy niekedy koncom 10., resp. začiatkom 11. storočia.

Jednodielne zubadlá nemožno považovať za štandardné nálezy v staromaďarskom hrobovom inventári. S ich prítomnosťou, hoci zatiaľ iba sporadicky, možno počítať už v priebehu 10. storočia. Oveľa častejšie sa však vyskytli v pečenežských hroboch z územia východne od karpatského oblúku. Na území južnej Ukrajiny evidujeme analogické nálezy hlavne zo stepnej zóny, ktorá po odchode starých Maďarov do novej vlasti bola osídlená rôznymi zväzmi nomádskych spoločenstiev, predovšetkým Pečenehmi (Pletneva 1958, 156, obr. 3:4; 1973, 17, obr. 3:1). Zostáva však otáznym, či sledovaný typ zubadla je špecifický iba pre uvedené etnikum. Nazdávame sa, že skôr ide o výdobytok širšieho etnického substrátu sídliaceho v stepnej zóne Moldavska, Ukrajiny a Ruska. Do Karpatskej kotliny sa uvedené zubadlá dostali najskôr so staromaďarským etnikom, ale nemožno vylúčiť ani o niekoľko desaťročí neskorší výskyt, ktorý možno datovať do súvislosti s príchodom žoldnierskych vojenských jednotiek, predovšetkým Pečenehov, o čom nás nakoniec informujú aj stredoveké uhorské kroniky.

V prípade nálezu zubadla z Bajču – Vlkanova, je dosť pravdepodobná posledná alternatíva, pretože jeho kataster susedí s obcou Dvory nad Žitavou, kde sa lokalizuje niekdajší dvorec aj s obyvateľstvom pečenežského pôvodu. Listina kráľa Gejzu I z roku 1075 nás informuje o darovaní dediny Pečenehov na brehu Žitavy patriacej k dvorci v Dvoroch nad Žitavou spolu so 72 poplužiami pôdy svätobenediktinskému opátstvu (Györffy 1987, 435; 1987a, 461). Uvedená listina sa síce spája s niekdajšou populáciou dnešnej obce Bešeňov (okr. Nové Zámky), ale nemožno vylúčiť ani možnosť, že komunity Pečenehov sídlili aj južne od Dvorov nad Žitavou.

Appendix

V ďalšej časti príspevku sa venujeme kovaniam staromaďarskej proveniencie, ktoré sa našli prednedávnom počas terénneho výskumu (Vráble) a prieskumov (Hamuliakovo, Poľný Kesov). Pri štúdiu včasnostredovekých nálezov vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach sme v depozitári našli doposiaľ nepublikované kovania opaska, ktoré pochádzajú z územia dnešného Maďarska (Sárospatak a Szerencs).*

HAMULIAKOVO, okr. Senec.

V roku 2012 bolo nájdené pomocou detektora kovov staromaďarské pozlátené medené kovanie z opaska, ktoré získal J. Rajtár. Lokalita sa nachádza na mierne vyvýšenej pieskovej dune po ľavej strane hradskej vedúcej z Hamuliakova do Šamorína, zhruba v línii stĺpov vysokého napätia. Nálezisko je vzdialené cca 2 km východne od intravilánu obce a približne 500 m na SV od kóty 128,3.

Opis:

Lisované pozlátené medené kovanie kruhového tvaru zdobené s trojlístkom. Zadná strana s výrazným negatívnym ornamentom, opatrená tromi nitmi kruhového prierezu, na ktorých sú podložky štvoruholníkového tvaru o rozmeroch 5x5, resp. 5x4 mm. Rozmery: v. 25, 6 mm; š. 26,2 mm; hr. 2,6 mm; dl. nitov 2,2 – 4,3 mm; hmotnosť 4,75 gramov (obr. 4: 13). Uloženie: Archeologický ústav SAV, Nitra.

Motív trojlístka sa objavuje na širokej škále staromaďarských kovaní 10. storočia v rôznych aplikáciách. Z typologického aspektu takmer analogické kovania zdobiace opasok pochovaného, ale vyhotovené zo striebra, uvádza A. Füredi (Füredi 2012, 215, obr. 9: 1-14; 10: 1-15) z hrobu č. 2 z Bugyi (Komitát Pest) zo stredného Maďarska. Našiel sa v hrobe jedinca s významným, možno aj výnimočným spoločenským postavením, ktorý okrem iných atribútov moci mal právo nosiť aj taštičku zdobenú z prednej strany s umelecky zdobeným plechovým kovaním.

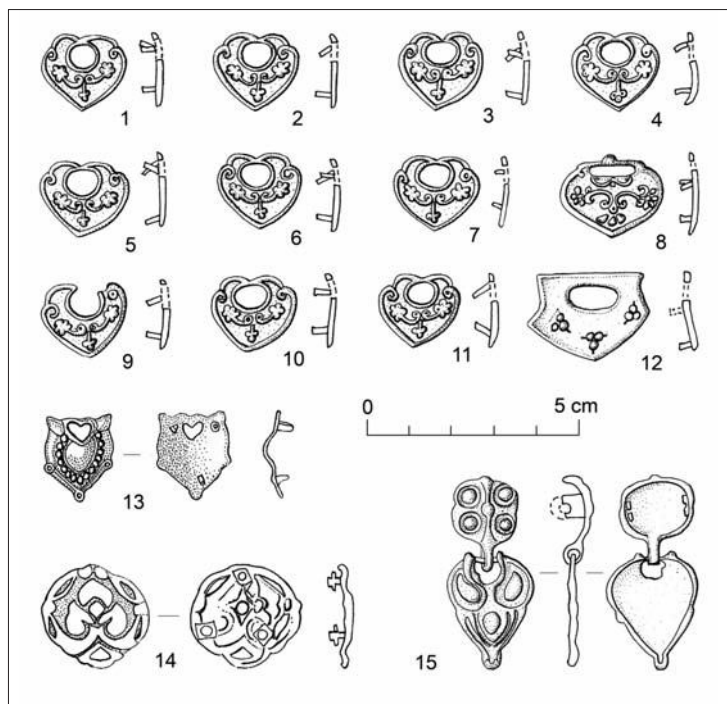
POĽNÝ KESOV, okr. Nitra.

V SV okraji katastra obce našiel v roku 2011 Ivan Ligač na roli v polohe Kápoň liaty strieborný dvojdielny závesok. Lokalita sa nachádza cca 130 m severne od intravilánu, na západnom svahu ľavobrežnej terasy Cabajského potoka, napravo od hradskej vedúcej z Mojmíroviec do Poľného Kesova, asi 250-270 m na JZ od kóty 126,6. V blízkosti nálezu sa ľudské kosti ani iný archeologický materiál nezistil. Uloženie: Archeologický ústav SAV, Nitra.

Opis:

Strieborný liaty dvojdielny závesok so sivočiernou patinou. Horná časť ozdoby má štvorcový tvar so zaoblenými rohmi o rozmeroch 155 x 155 mm, na zadnej strane je opatrená dvojicou predierkovaných, dnes už poškodených plechových ušíek. Predná strana hornej časti je zdobená štyrmi plastickými očkami, ktoré sú umiestnené v rohoch. Dolná srdcovitá časť závesku je ukončená krátkym, na konci zaobleným výstupom. Prednú stranu závesnej časti kovania zdobí trojica plastických vydutí pripomínajúcu dažďovú kvapku a dvojica žliabkov usporiadaných do podoby gotického oblúka. Zadná strana závesnej časti je plochá. Rozmery: v. 274 mm; max. š. 202 mm; celková dl. kovania 470 mm; hmotnosť 5,67 gramov (obr. 4: 15).

Podľa klasifikácie Cs. Bálinta (Bálint 1991, 130) ide o dvojdielny závesok typu IIb, ktorý je na juhozápadnom Slovensku zastúpený ešte na staromaďarskom jazdeckom pohrebisku v Bátorových Kosihách, predtým Vojnice (Točík 1968, 59-60, tab. LI: 3-8). Závesná časť ozdoby je veľmi podobná nálezu z Nesvád, z polohy Pethágó (Szőke 1941, 222, tab. III: E; Točík 1968, 37, tab. XXV: 15), ktorá je však väčšia. Typologicky takmer identické kovania sa našli na lokalitách Csongrád-Felgyő, resp. Szentes-Kistőke (Bálint 1991, tab. XLI: 18; XLI: 16). Sledované dvojdielne závesky typov IIa a IIb na základe podkladov Cs. Bálinta (Bálint 1991) sú rozšírené predovšetkým v hornom a strednom Potisí, kým v zadunajskej časti Maďarska absentujú. Väčšina analogických dvojdielných záveskov, ktoré sa objavujú obvykle v ženských hroboch, sa datuje do 10. storočia.

Obr. 4 1-11 – Szerencs; 12 – Sárospatak; 13 – Vráble; 14 – Hamuliakovo; 15 – Poľný Kesov.

Z katastra obce je však známe aj ďalšie pohrebisko pospolitého ľudu z 10. storočia. V roku 1955 bola pri stavbe školy rozrušená časť kostrového pohrebiska, z ktorého zachránené nálezy publikoval A. Točík (*Točík 1992*, 156-157).

Vychádzajúc z historického názvu obce, ktorý sa objavuje v historických prameňoch z rokov 1113 a 1268 v podobe Kescu, resp. Kezu, Keseu, možno predpokladať, že uvedené nálezy z katastra obce patrili pravdepodobne príslušníkom staromaďarského kmeňa Keszi (*Györffy 1998*, 407).

VRÁBLE, okr. Nitra

V roku 2011 realizoval J. Rajtár v polohe Veľké Lehemby zisťovací výskum. Pod ornitou v hl. 60 cm, v sonde označenej ako rez 5, sa našlo drobné bronzové kovania z bočného remeňa opaska.

Lokalita sa nachádza na terase, ktorá sa dvíha nad inundačným územím Žitavy, naľavo od hradskej Vrable – Žitavce, cca 100 m východne od kóty 142,9, približne 750 m južne od intravilánu mesta Vrable. Kováčovský potok, ľavý prítok Žitavy, je vzdialený asi 100 m severne, intravilán obce Žitavce zhruba 2 km na JJZ.

Opis:

Lisované bronzové kovanie erbovitého tvaru, pri hornom okraji s prelamovaným srdcovitým otvorom. V strede prednej strany kovania je vydutie, ktoré z troch strán lemuje perleťová výzdoba. Zadná strana je opatrená tromi na konci mierne roztepanými nitmi o dl. 4 mm. Rozmery: v. 20,1 mm; š. 17,4 mm; max. hr. 2,1 mm; hr. plechu 1 mm; hmotnosť 2,025 gramov (obr. 4: 14). Uloženie: Archeologický ústav SAV, Nitra.

Malé erbovité kovania zdobili bočné remene opaska. Výzdobný prvok – lemovanie perleťou, sa často uplatňuje v rôznych variáciách na ozdobách staromaďarskej proveniencie. Sledovaný predmet z Vrable dokumentuje zatiaľ najsevernejší výskyt staromaďarských nálezov v údolí Žitavy. Ak vychádzame z historických prameňov, nie je to prekvapujúce. Najstarší názov blízkej obce Žitavany (predtým Žitavské Ďarmoty) sa objavuje v rokoch 1232 a 1275 v podobe Gurmot, resp. Gomoth, na základe ktorého možno predpokladať, že pôvodne išlo o osadu pospolitého ľudu staromaďarského kmeňa Gyarmat (*Györffy 1987*, 445). Zo sledovaného katastra bola prednedávnom publikovaná informácia o existencii pohrebiska z 10.-11. storočia (*Nevizánsky 2011*, 170).

V archeologickom depozitári Východoslovenského múzea medzi pamiatkami z 10. storočia sa nachádzajú aj staromaďarské nálezy, pochádzajúce z územia dnešného Maďarska. Do fondu sa dostali po druhej svetovej vojne a pochádzajú predovšetkým z bývalej zbierky Gy. Dókusa v Sátoraljaújhely. Počas vojnových rokov boli vystavené v kaštieli v Borši v okr. Trebišov (*Fehér 1988*, 444). Ide o nálezy z územia dnešnej župy Borsod-Abaúj-Zemplén: Karos, Sárospatak a Szerencs. Predmety z Karosu spracoval a čiastočne aj publikoval L. Révész (*Révész 1996*) vo svojej monografii o staromaďarských nekropolách preskúmaných v katastri obce.

SÁROSPATAK, Komitát Borsod-Abaúj-Zemplén, Maďarsko

Mierne opotrebovaná liata strieborná ozdoba opaska s prelamovaným otvorom oválneho tvaru s rozmermi 5 mm x 1,15 mm. Predná časť kovania je zdobená trojicou drobných kružníc, snáď štylizovaných trojlístkov so stopami pozlátenia. Plochá zadná strana je opatrená tromi tyčinkovými, na konci mierne roztepanými nitmi, dl. 35 mm (obr. 4: 12). Rozmery: v. 20 mm; š. 29 mm; hr. 2,4 mm; hmotnosť 4,917 gramov. Uloženie: Východoslovenské múzeum Košice, inv. č. A 914, Nr. 24.

Sledovaný predmet zrejme pochádza z kolekcie, z ktorej úplne zhodné ale s našim predmetom nie totožné kovanie v minulosti publikoval J. Szendrei (*Szendrei 1903*, 303, obr. 2). Nálezisko sa nachádza na pieskovej dune v blízkosti mŕtveho ramena rieky Bodrog, v polohe Kis, resp. Apróhomok.

SZERENCSCS, poloha Kácsatető, Komitát Borsod-Abaúj-Zemplén, Maďarsko.

Desať strieborných liatych kovanií opaska listovitého tvaru s prelamovaným s kruhovým, prípadne oválnym otvorom s ø. 6,5 mm. Prednú stranu ozdoby krášli úponkový motív, v priehlbínach sa zachovali zvyšky pozlátenia (obr. 4: 1-7, 9-11). Niektoré exempláre sú opotrebované, jeden pri otvore mierne poškodený (obr. 4: 9). Na zadnej strane boli opatrené tromi na koncoch mierne roztepanými tyčinkovými nitmi dl. cca 4 mm. Rozmery: v. 18 mm; max. š. 20 - 21 mm; max. hrúbka 18 až 24 mm; hmotnosť 1,438 až 1,913 gramov; celková váha 17,135 gramov. Uloženie: Východoslovenské múzeum Košice, inv. č. A 914, Nr. 23.

Jedno liate strieborné kovanie opaska srdcovitého tvaru s prelamovaným otvorom obdĺžnikového tvaru o rozmeroch 10 x 2 mm (obr. 4: 8). Predná strana pôvodne je súvisle pozlátená, zdobená úponkovým motívom. Na zadnej strane sú tri tyčinkové nity dl. 35 mm. Rozmery: v. 19 mm; š. 24 mm; hr. 2,6 mm; hmotnosť 2,435 gramov. Uloženie: Východoslovenské múzeum, inv. č. A 914, Nr. 16.

Nálezy z lokality Szerencs podľa našich vedomostí zatiaľ neboli publikované. Budú však zahrnuté do pripravovanej maďarskej edície korpusu hrobových nálezov z 10.-11. storočia, na ktorej intenzívne pracuje L. Kovács.

* Za poskytnutie nálezov na publikovanie ďakujem J. Rajtárovi a D. Gašajovi. Nálezy uložené vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, z Hamuliakova a Poľného Kesova kreslila J. Marettová, kovanie z Vrábľa J. Gajdošíková. Všetkým touto cestou ďakujem.

LITERATÚRA

- Bálint 1991* – Cs. Bálint: Südungarn im 10. Jahrhundert. Budapest 1991.
- Fehér 1988* – J. Fehér: Múzeumalapítási törekvések Sátoraljaújhelyen 1876-1984 között. Herman Ottó Múz. Évk. 25-26, 1988, 431-447.
- Füredi 2012* – Á. Füredi: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír. Arch. Ért. 137, 2012, 207-237.
- Gáll 2013* – E. Gáll: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10-11. századi temetői. Szeged 2013.
- Györffy 1987* – Gy. Györffy: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest 1987.
- Györffy 1987a* – Gy. Györffy: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Budapest 1987.
- Györffy 1998* – Gy. Györffy: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Budapest 1998.
- Mesterházy 1983* – K. Mesterházy: Településásatás Veresegyház-Ivacson. Commun. Arch. Hungariae. 1983, 133-162.
- Nevizánsky 2011* – G. Nevizánsky: Nepublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 49, 2011, 143-172.
- Pletneva 1958* – S. A. Pletneva: Pečenegi, turki i polovcy v južnorusskich stepjach. In: Trudy Volgo-Donskoj archeologičeskoj ekspedicii I. MIAMoskva 62. Moskva-Leningrad 1958, s. 151-226.
- Pletneva 1973* – S.A. Pletneva: Drevnosti Černych Klobukov. Archeologia SSSR E1-19, Moskva 1973.
- Ruttkay 1976* – A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). Slov. Arch. 24, 1976, 245-395.
- Révész 1996* – L. Révész: A karosi honfoglalás kori temetők Miskolc 1996.
- Szóke 1941* – B. Szóke: Honfoglaláskori magyar sírok Naszvadon. Folia Arch. 3-4, 1941, 214-224.
- Szendrei 1903* – J. Szendrei: A sárospataki honfoglaláskori lelet. Arch. Ért. 23, 1903, 303-304.
- Točík 1964* – A. Točík: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960. Štud. Zvesti AÚ SAV 12, 1964, 5-185.
- Točík 1968* – A. Točík: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1968.
- Točík 1992* – A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.-14. storočí. Štud. Zvesti AÚ SAV 28, 1992, 5-250.

ZUR FRAGE DER DATIERUNG UND HERKUNFT FRÜHMITTELALTERLICHER UNGEBROCHENER TRENSSEN

GABRIEL NEVIZÁNSKY

Im Jahre 1964 veröffentlichte A. Točík (1964, 68, tab. 39: 8) eine einfache ungebrochene bogenförmige eiserne Trense (Abb. 1: 8) aus der Fundstelle von Bajč-Vlkanovo. Die Trense fand man in der Verfüllung einer Hütte – Grubenhaus 10, die außerdem noch Keramikfragmente, ein Eisenmesser und Tierknochen enthielt (Abb. 1: 1-7; 9-13). Die Hütte besaß einen quadratischen Grundriss mit 360 cm langen Seiten und abgerundeten Ecken. In der nordöstlichen Ecke befand sich ein Lehmofen, von dem ein ebener, ungefähr kreisförmiger Estrich mit einem Durchmesser von 60 cm erhalten blieb. In seiner Umgebung fand man Kumulationen von Steinen, Löss und Lehmbewurf von der abgestürzten Kuppel (Abb. 2). Der Grabungsleiter datierte diesen Befund ins 9.-10. Jahrhundert (Točík 1964, 67, obr. 76). An einer anderen Stelle jedoch, ohne irgendwelche genauen Analogien zu nennen und unter Berufung auf die Arbeiten von J. Eisner, B. Szóke und Z. Váňa, schreibt er über die obengenannte Trense nur soviel, dass sie aus dem Rahmen der Funde aus der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts nicht herausragen würde (Točík 1964, 18, 172, Anm. 105 und 194). Die meisten publizierten Keramikfunde aus Hütte 10 sind jedoch anhand der heutigen Kenntnis eher für das 10. bzw. 11. Jahrhundert charakteristisch, wie darauf in der Vergangenheit schon K. Mesterházy (1983, 151) hingewiesen hat. Ähnlicherweise sind auch die Hütten mit einem Lehmkuppelofen in der Ecke in der Südslowakei und anderswo frühestens für die Wohnanlagen des 10.-11. Jahrhunderts typisch. Mit der Trense aus Bajč-Vlkanovo befasste sich später A. Ruttkay (1976) in seiner Monographie über die Waffen und Reiterausrüstung. Den behandelten Fund präsentiert er in einem typologischen Schema der frühmittelalterlichen Trensen als das einzige Artefakt vom Typ III. Nach seiner Herkunft sucht er jedoch nicht in

heimischem Umfeld, sondern verweist auf analoge Funde aus den Südgebieten der ehemaligen Sowjetunion, die von zeitgenössischen Nomadengesellschaften bewohnt waren (*Ruttkay 1966*, 358, obr. 75).

Neue Informationen über ungebrochene Trensen brachte die monographische Arbeit von *E. Gáll (2013)*, die sich mit altmagyarischen Gräberfeldern in Siebenbürgen, Partium und Banat beschäftigt. Der Autor dieser Publikation veröffentlicht aus dem historischen Gebiet Siebenbürgens vier ungebrochene Trensen aus den Fundstellen von Alba Iulia und Orăștie, zwei von ihnen auch mit Abbildungen.

An der ersteren Fundstelle im Kataster der Stadt Alba Iulia, Kreis Alba, fand man in der Flur Stația de Salvare auf dem Gräberfeld Nr. III im Reitergrab 15 eine ungebrochene Trense in Vergesellschaftung mit einem Messer und zwei Steigbügeln altmagyarischer Herkunft. Eine weitere analoge Trense führt er noch aus Grab 20 an, diese wird jedoch nicht abgebildet (*Gáll 2013*, 191, Taf. 81: 1). Auf dem behandelten, vorerst nur lückenhaft publizierten Gräberfeld in Alba Iulia untersuchte man bisher insgesamt etwa 1195 Gräber, darunter 9 Reitergräber, die ins 10.-11. Jahrhundert datiert sind. Die jüngsten Gräber des Gräberfeldes enthielten Münzen: Grab 280 eine Münze des Samuel Aba (1044-1046) und Grab 282 zwei Denare des Andreas I (1046-1060).

Die andere Fundstelle mit zwei Funden von ungebrochenen Trensen ist Orăștie im Kreis Hunedoara, wo man in der Flur Dealul Pemilor X2 auf der zweiten höheren Terrasse des Marosch-Flusses in der Nähe der Landstraße DN7 bislang 71 altmagyarische Gräber freigelegt hat, von denen bisher 11 publiziert wurden. Im Männergrab 6 entdeckte man außer fünf rauten- und deltaförmigen Pfeilspitzen auch eine beim rechten Fuß liegende ungebrochene eiserne Trense mit einer Länge von 18,7 cm, mit Zügelringen mit einem Durchmesser von 6,9 cm. Eine ähnliche Trense stellte man auch im Grab 26 fest (*Gáll 2013*, 466, 471, Taf. 253: 6). Die zwei obengenannten Gräber, die in die zweite Hälfte des 10. Jahrhunderts datiert sind, erfasste man im westlichen Randteil des Gräberfeldes. *E. Gáll (2013, 471)* nimmt an, dass die behandelten Gräber einer Population gehörten, die irgendwann am Ende des 10. bzw. Anfang des 11. Jahrhunderts aus Osteuropa hergezogen war.

Ungebrochene Trensen kann man als keine üblichen Bestandteile der altmagyarischen Grabausstattung betrachten. Mit deren Vorkommen, obwohl vorerst nur sporadisch, kann man jedoch bereits im Laufe des 10. Jahrhunderts rechnen. Viel häufiger waren sie allerdings in den Petschenegengräbern aus dem Gebiet östlich des Karpatenbogens. In der Südukraine registrieren wir ähnliche Funde vor allem aus der Steppenzone, die nach dem Umzug der Altmagyaren in die neue Heimat von verschiedenen nomadischen Stammesverbänden, insbesondere den Petschenegen, besiedelt wurde (*Pletneva 1958*, 156, Abb. 3-4; *1973*, 17, Abb. 3: 1). Es bleibt jedoch fraglich, ob der behandelte Typ der Trense nur für diese Ethnie typisch ist. Wir vermuten nämlich, dass es sich eher um Produkt eines breiteren ethnischen Substrats handelt, welches die Steppenzone in der Moldau, Ukraine und in Russland besiedelte. Ins Karpatenbecken gelangten die obengenannten Trensen frühestens mit der Ankunft der Altmagyaren, doch wir schließen auch ein um einige Jahrzehnte späteres Vorkommen nicht aus, das man mit der Ankunft militärischer Söldnergruppen, vor allem der Petschenegen, in Zusammenhang bringen kann. Darüber informieren uns schließlich auch die mittelalterlichen ungarischen Chroniken.

Im Fall des Trensenfundes aus Bajč-Vlkanovo ist die letztgenannte Alternative ziemlich wahrscheinlich, denn im Nachbarkataster der Gemeinde Dvory nad Žitavou erfasste man eine ehemalige Hofanlage, die auch von den Petschenegen bewohnt wurde. Eine Urkunde des Géza I. aus dem Jahre 1075 informiert uns darüber, dass ein zu der Hofanlage in Dvory nad Žitavou gehörendes Petschenegendorf auf dem Ufer des Žitava-Flusses zusammen mit 72 Ackerfluren dem Benediktinerkloster geschenkt wurden (*Györffy 1987*, 435; *1987a*, 461). Die genannte Urkunde bezieht sich zwar auf die ehemalige Population der Gemeinde Bešeňov, Bez. Nové Zámky, doch man kann nicht ausschließen, dass die Petschenegengemeinschaften auch südlich von Dvory nad Žitavou gesiedelt haben könnten.

Im weiteren Teil des Beitrags befassen wir uns mit Beschlägen altmagyarischer Herkunft, die vor kurzem während der Geländeforschung (Vráble) und Geländeprospektion (Hamuliakovo, Poľný Kesov) entdeckt wurden. Beim Studium der frühmittelalterlichen Funde im Ostslowakischen Museum zu Košice fanden wir im Depositar bisher unpublizierte Gürtelbeschläge, die aus dem Gebiet heutigen Ungarns stammen (Sárospatak und Szerencs). (Preklad Jana Kličová)

PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
94 921 Nitra
nraunevi@savba.sk